ELENA CONSTANTINOVICI

Institutul de Filologie
(Chişinău)

STRUCTURA SEMANTICĂ VS. STRUCTURA ACTANŢIALĂ A VERBULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Cu gîndul la academicianul Silviu Berejan care a plecat dintre noi într-o lume mai bună, dar care spiritual este şi va fi mereu prezent în sufletul celor care l-au avut drept exemplu în viaţă şi în munca ştiinţifică, vom încerca să argumentăm în cele ce urmează teza că între structura semantică a verbului şi structura actanţială a acestuia trebuie să se stabilească o anumită corelaţie caracterizată printr-o compatibilitate semantică. Această compatibilitate rezidă în faptul că verbul şi actanţii săi se definesc prin aceleaşi trăsături distinctive.

Să relevăm legătura dintre structura semică şi structura actanţială a verbelor făcînd parte din cele patru subclase: **verbele de acţiune, verbele de devenire, verbele de stare şi verbele de relaţie.**

Verbele de acţiune au cea mai complexă **structură semantică** caracterizată prin trăsăturile [+ Schimbare, + Agentivitate] (GLR, I, 2005, p. 326) şi detalizată printr-un fascicul de seme: [+ dinamicitate], [+ intenţionalitate], [+ finalitate], [+ rezultativitate], [+ emergenţa spre un anumit obiect], [+ cauzativitate] etc.

În planul structurii actanţiale, complexitatea structurii semice a verbelor de acţiune implică un număr mare de actanţi investiţi cu o largă paletă de roluri tematice: **Agent, Forţă, Instrument, Pacient, Beneficiar, Ţinta, Comitativ, Rezultativ.** Referitor la noţiunile de actant şi rol tematic a se vedea [Bărbuţă 2004, p. 32-38; GLR, I, 2005, p. 227-230; Hanganu 2005, p. 1 9-22; Manea 2001, p. 22-23; GLR, I, 2005, p. 327-329; Ungureanu 2005, p. 12-19].

Este de remarcat că nu numai relaţia de implicaţie cu aceşti actanţi în ansamblul lor este determinată de specificul structurii semantice, dar şi de anumite trăsături ale acestora. Astfel, datorită semului [+ dinamicitate] verbele de acţiune admit în poziţia subiectului un participant dotat cu sursă proprie de energie, care ar fi în măsură să acţioneze. Verbele a căror structură semică se defineşte prin trăsăturile [+ intenţionalitate], şi [+ finalitate] vor putea să aibă în calitate de subiect doar un nominal caracterizat drept [+ uman], deoarece numai acţiunile oamenilor se pot caracteriza printr-o anumită intenţie şi pot avea un anumit scop. O altă trăsătură a verbelor de acţiune, şi anume [+ emergenţa acţiunii spre un anumit obiect] este responsabilă de combinarea verbelor de acţiune cu un complement direct, care denumeşte participantul ce suportă efectele acţiunii. Acesta este obiectul care ia naştere, este modificat sau este distrus în urma efectuării acţiunii: *a construi o casă*, *a renova un apartament*, *a distruge un pod*. În felul acesta, cea mai mare parte a verbelor de acţiune exprimă procese care pornesc de la un punct de plecare, care este sursa de energie, şi se îndreaptă asupra unui punct de sosire, care reprezintă obiectul afectat de proces. Verbele de acţiune sunt în marea lor majoritate tranzitive, iar acestea „avînd *punct de plecare* (cauză, origine) cel mai adesea în exterior, într-un subiect (sintactic sau numai semantic), semantica verbului îşi caută o limită externă, un *punct de sosire*, prin care se fixează şi care totodată determină semantica şi sintaxa enunţului în funcţie de prezenţa acestei trăsături

BDD-A25930 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:14 UTC)

lexico-gramaticale". [Irimia 1997, p. 173].

Multe dintre verbele de acţiune care au în calitate de subiect un nominal cu trăsătura [+ uman] denumesc procese care se realizează cu ajutorul unui instrument: *a scrie cu creionul*, *a tăia cu cuţitul*. Raportul acţiune – instrument nu este caracteristic însă pentru verbele care exprimă acţiuni ale corpurilor neînsufleţite. De exemplu, în enunţul *Valurile au aruncat luntrea pe mal* nu poate să apară un complement instrumental, deoarece aici este vorba de o acţiune noninstrumentală a unui corp fizic. Aşadar, datorită specificului lor semantic verbele pot implica sau, dimpotrivă, pot exclude combinarea cu un determinant ce ar desemna instrumentul acţiunii. Trăsătura [+ instrumentalitate] din structura semică a verbului este determinată în mare măsură şi de specificul semantic al subiectului.

Trăsăturile ce caracterizează structura semică a verbului sunt în totalitatea lor nişte categorii latente. Ele pot fi deduse doar în urma analizei logico-semantice a semnificaţiei verbului şi se actualizează în cadrul enunţului datorită posibilităţii verbului de a se combina cu anumiţi determinanţi.

Semele cu rol dominant în cadrul structurii semice a verbului sunt: [Agentivitate, + Dinamicitate]. Strîns legate de specificul actantului plasat în poziţia subiectului, aceste seme determină în mare măsură întregul spectru actanţial al verbului.

- Agent: *Agricultorii îngrijesc o livadă mare de piersici*.
- Forţă: *Grindina a distrus livada de piersici*.
- Instrument: *Agricultorii îngrijesc livada cu agregate moderne*.
- Pacient: *Directorul l-a concediat pe Ion*.
- Beneficiar: *Ana îi tricotează un costum fiicei sale*.
- Ţinta: *Ana se îndreaptă spre şcoală*.
- Comitativ: *Ana se îndreaptă spre şcoală împreună cu prietena sa*.
- Rezultativ: *Ana a scris o compunere*.

Cît priveşte actanţii încorporaţi în structura semică a verbelor de acţiune, trebuie spus că ei se prezintă ca nişte determinanţi interni, în sensul că prezenţa sau absenţa lor şi caracteristicile lor semantice sunt dependente de specificul semantic al verbelor.

Verbele de stare se definesc printr-o structură semică redusă. Spre deosebire de verbele de acţiune, ele se definesc prin trăsăturile [–Schimbare, –Agentivitate]. [GLR, I, 2005, p. 326]. Stările, în calitatea lor de procese lipsite de dinamism, sunt nişte forme de manifestare a unor subiecte nondinamice. Drept urmare, structura lor actanţială este mai simplă. Rolurile actanţiale de bază sunt:

- Experimentator: *Ana se enervează*. *Elevul l-a decepţionat pe profesor*.
- Ţintă: *El s-a dedicat ştiinţei*. *Ion s-a însurat cu Maria*.
- Sursă: *Ion se teme de tine*.
- Locativ: *Magazinul se află în centru*. *Mă doare în piept*.

Sub aspect sintagmatic, verbele de stare admit doar un subiect al cărui referent este un purtător pasiv al stării. Caracterul nonactiv al subiectului verbelor de stare are drept consecinţă faptul că stările nu se extind asupra unui obiect din afară, ceea ce face ca doar o parte dintre verbele de stare să admită în calitate de determinant un complement direct. În acelaşi timp, stările nu presupun existenţa unui instrument şi nici nu sunt orientate spre îndeplinirea unui anumit scop. Din această cauză verbele de stare nu se pot combina cu un complement instrumental şi un circumstanţial de scop.

Verbele de devenire se definesc prin trăsăturile semantice [+ Schimbare, –Agentivitate] [GLR, I, 2005, p. 326], exprimînd o transformare, o modificare, determinată de cauze interne sau externe, a unui subiect nondinamic. Devenirea ca formă a procesualităţii nu părăseşte sfera subiectului, dar poate fi cauzată de anumite circumstanţe. De aceea, cu toate că au o structură semică simplă, verbele de devenire au o structură actanţială complexă. Pe lîngă actantul de bază, care în funcţie de natura semantică a nominalelor selectate de

BDD-A25930 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:14 UTC)

verb, poate fi **Experimentator** (*Copilul a răcit*), **Obiect** (*Au înflorit cireşii*) sau **Forţă** (*Furtuna s-a mai domolit*), verbele de devenire mai includ în grila lor de roluri: **Ţintă** (*Elevul se concentrează asupra temelor*), **Sursă** (*Cearta a degenerat în bătaie*), **Cauză** (*Bolnavul s-a învineţit de durere*., *Zidurile se macină de ploaie*.), **Instrument** (*Cafeaua m-a înviorat*. *Grăsimile se dizolvă cu Bingo*. *Odihna l-a revigorat*), **Locativ** (*Ne-am deprins aici*, *nu plecăm nicăieri*), **Temporativ** (*Ion a încărunţit la vîrsta de 50 de ani*), **Limitativ** (*S-a rotunjit la corp*. *S-a rumenit la faţă*.).

Verbele de relaţie ocupă o poziţie aparte în subsistemul verbal. Relaţia ca formă a procesualităţii are un caracter static, însă ea se poate stabili numai între două sau mai multe elemente. Datorită acestui specific semantic, verbele de relaţie implică prezenţa a doi actanţii care reprezintă elementele reunite prin intermediul relaţiei exprimate de verb. Prin această trăsătură a lor, verbele de relaţie se apropie de verbele de acţiune. Deosebirea dintre aceste subclase rezidă în faptul că în timp ce verbele de acţiune reunesc prin intermediul procesului exprimat un participant activ (agentul) şi un participant pasiv (pacientul), verbele de relaţie stabilesc legătura dintre doi participanţi statici. Din această cauză verbele de relaţie nu sunt considerate o clasă aparte, ci sunt incluse în clasa verbelor de stare. Totuşi cercetările au demonstrat că verbele de relaţie ar putea fi tratate ca o clasă aparte cel puţin din punct de vedere semantic. Verbele de relaţie desemnează o situaţie tipică din realitate şi includ în structura lor semantică, în calitate de seme, noţiuni relevante pentru această situaţie şi anume: 1) ’*relaţia*’; 2) ’*tipul relaţiei*’; 3) ’*orientarea relaţiei*’; 4) ’*participanţii la situaţie şi trăsăturile lor*’ etc.

Relaţia ca sem de bază reprezintă dominanta semantică a verbelor de relaţie, noţiunea cea mai generalizată, ea exprimă ideea abstractă a relaţiei în general. Acest sem este identificator şi integrator pentru întregul grup. Pe baza acestui sem verbele de relaţie se opun altor cîmpuri lexico-semantice: verbele acţiunii fizice, verbele mişcării, verbele zicerii etc. Semul ’*relaţie*’ apare ca rezultat al proiecţiei în limbă a diverselor relaţii existente între obiecte şi fenomene în realitatea ambiantă (de egalitate/inegalitate, de similitudine, de condiţionare, de vecinătate, relaţii cauzale, sociale etc.). Atitudinea oamenilor faţă de diverse obiecte şi fenomene dă naştere altor tipuri de relaţii: de posesiune, de apartenenţă, emoţionale etc.; sau cele existente între persoane: de rudenie, de prietenie etc. Datorită diversităţii relaţiilor exprimate de aceste verbe, structura lor actanţială este foarte eterogenă. Actantul de bază al verbelor din această clasă este obiectul implicat în relaţie, investit cu rolul tematic **Temă** (*Vînzătorii reduc preţurile*., *Timpul înseamnă bani*). Dar pe lîngă acest actant, verbele de relaţie implică mai mulţi actanţi investiţi atît cu roluri matriciale, cît şi cu roluri circumstanţiale. De exemplu, **Beneficiar** (*Puterea aparţine poporului*., *Prietenii mei posedă o casă frumoasă*), **Pacient** (*Şeful nostru ne domină*), **Destinatar** (*Premiul i se cuvine celui mai bun*), **Ţintă** (*Noi am aderat la forţele de dreapta*., *El o admiră pe Maria*), **Sursă** (*Ei se confruntă cu multe greutăţi*., *Succesul se datorează muncii sîrguincioase*), **Locativ** (*Fereastra răspunde în curte*., *Ion colaborează la revista Limba română*., *Ion s-a încadrat în colectivul nostru*), **Rezultativ** (*Trei opere epice compun o trilogie*), **Comitativ** (*Noi cooperăm cu parteneri germani*), **Descriptiv** (*Costumul costă o mie de lei*), **Limitativ** (*Şase se împarte la doi*), **Onomasiv** (*Lumea l-a făcut hoţ*), **Instrument** (*Dragostea se manifestă prin gingăşie şi tandreţe*). După cum se poate observa, verbele de relaţie au cea mai bogată structură actanţială. Este de remarcat faptul că în marea majoritate a cazurilor rolurile circumstanţiale sunt obligatorii. Eliminarea lor ar conduce la afectarea conţinutului enunţurilor.

Legătura dintre trăsăturile semantice ale verbului şi trăsăturile actanţilor implicaţi de acesta poate fi demonstrată şi prin faptul că verbele îşi modifică sensul în funcţie de specificul actanţilor, precum şi de prezenţa sau absenţa lor. De exemplu, verbul ***a răspunde*** poate fi un verb de acţiune, de relaţie sau de stare în funcţie de actanţii implicaţi. Ca verb

BDD-A25930 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:14 UTC)

de acțiune are 4 sensuri: (1). A da un răspuns la o întrebare, a face dovada cunoştinţelor sale în fața unui examinator: [+ Agent + (Acțiune) + Obiect + Destinatar] *A răspuns corect tema*.; (2) A reacționa, a riposta; a interveni într-o discuție, combătînd teza cuiva:

[+ Agent + (Acțiune) + Obiect// Instrument] *El a răspuns calm la critica adversarului*; (3) A scrie ca urmare a unei scrisori primite: [+ Agent + Destinatar + Sursă (scrisoare)] *Elena mi-a răspuns la scrisoare*.(4) A da socoteală, a-şi lua răspunderea: [+ Agent + Ţintă] *El răspunde de pază*. Ca verb de relație are un sens: A avea comunicație cu…; a străbate pînă la…[+ Temă + Locativ] *Fereastra răspunde în curte*. Şi ca verb de stare are un sens: A se face simțit.[+ Sursă (abstr.) + Locativ] *Durerea răspunde în piept*.

În felul acesta, structura actanțială a verbului este determinată de semnificația lexicală. Verbul va admite un anumit determinant numai în cazul în care include în structura semantică o trăsătură compatibilă cu formula semică a determinantului respectiv. Dacă structura semică a verbului nu conține semul corespunzător, atunci el poate impune restricții selecționale în ceea ce priveşte combinarea cu un anumit determinant. Am putea conchide că, de regulă, unui anumit tip de structură semică îi corespunde un anumit tip de structură actanțială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Bărbuță	Ion Bărbuță, *Modele semantico-sintactice ale enunțurilor în limba română* în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2004, nr. 2.
GLR	*Gramatica limbii române I*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
Hanganu	Aurelia Hanganu, *Despre relația dintre termenii actant*, *argument*, *caz* (*profund*) *şi rol* în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2005, nr. 3.
Irimia	Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iaşi, 1997.
Manea	Dana Manea, *Structura semantico-sintactică a verbului românesc*: *verbele psihologice*, Iaşi, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti, 2001.
Ungureanu	Violeta Ungureanu, *Clasificarea verbelor tranzitive de acțiune după funcțiile semantice ale argumentelor* în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2005, nr. 3.

BDD-A25930 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:14 UTC)